

Flerstegsfokusgruppeintervju – en sentral metode i deltagerbasert og handlingsorientert forskningsamarbeid

Multi-stage focus group interview: A central method in participatory and action-orientated research designs

►► Focus group interviews have gained considerable popularity in contemporary health care research. This article presents a special variety of this method, namely the multi-stage focus group interview which until recently has received little attention in research articles. However, it has proved to be a relevant and fruitful method in various, collaborative research designs. This article draws on experiences from several research projects based on a co-operative inquiry design. The dialogical nature of this research strategy has been the main reason for making use of multi-stage focus group interviews. While traditional focus group design covers at least three separate groups intending to investigate the width and variation of a certain theme, the multi-stage focus group is characterized by the in-depth exploration of the same group of the problem, theme, or phenomenon in focus over several meetings. These dialogues make it possible for the experiences of the participants to reach higher levels of abstraction. Thus, the potential utility value of the knowledge exceeds the concrete situation in which it is created. This article illustrates the practical and methodological implications of the method.

Keywords:

Action research, co-operative inquiry, knowledge dialogues, focus group interviews, multi-stage, focus group interview

Jan Kåre Hummelvoll

Innledning

■ Denne artikkelen handler om fokusgruppeintervju med et flerstegsopplegg. Fremstillingen av metoden bygger på mange års erfaringer fra aksjonsforskning hvor blant annet flerstegsfokusgruppeintervjuer med personal- og brukergrupper innen institusjons- og lokalsamfunnsbasert psykisk helsearbeid har blitt benyttet (1-8).

Selv om fokusgruppeintervju som metode for datakaping har oppnådd særlig popularitet i de siste to tiår, er metoden over 80 år gammel. På 1920-tallet ble den benyttet til å identifisere relevante spørsmål i surveyundersøkelser, mens den i begynnelsen av 1940-årene ble benyttet som selvstendig metode blant annet for å undersøke medias

effekt på folks holdninger til at USA skulle involvere seg i Den andre verdenskrig (9). Senere har metoden i økende grad blitt anvendt innen samfunnsvitenskapelig og helsevitenskapelig forskning.

Allment karakteriseres fokusgruppeintervju av at forskeren frembringer data som er basert på dialog i en gruppe (4-12 deltagere) knyttet til et fokusert område som er bestemt på forhånd. Det er velegnet for utforskning av menneskers erfaringer, oppfatninger, ønskemål eller problemer (10) – eller når man søker en dypere forståelse av et fenomen, av meningsdannelse og holdninger relatert til spesielle emner i en gruppe (11). Metoden kombinerer gruppedynamiske elementer og en kvalitativ tilnærming for å frembringe god datakvalitet (12, 13).

Tema og problemformulering i fokusgruppeintervjuet er oftest bestemt av forskeren ut fra vedkommendes forskningsinteresse. Det er en forutsetning at undersøkelsen av det fokuserte tema skjer i en trygg atmosfære preget av en åpen og granskende holdning. Alles synspunkter og erfaringer verdsettes og forventes å bli møtt med interesse. Det som særlig kjennetegner metoden er at gruppedynamikken vies oppmerksomhet og nedtegnes i feltnotatene fra samlingen. I fokusgruppeintervjuet søkes variasjon og bredde i synspunkter – noe som betyr at både konsensus og divergens i oppfatninger og erfaringer relatert til temaet løftes frem og granskes. Målet er ikke å komme frem til en samstemt oppfatning, men at det endelige resultat av forskningen ivaretar bredde, variasjon og nyanser på en måte som gir en helhetlig fremstilling av temaet som er undersøkt. For å ivareta bredde og variasjon i belysningen av temaet, anbefaler metodelitteraturen relatert til det tradisjonelle fokusgruppeintervju et minimum på tre forskjellige grupper, mens én gruppe kan være tilstrekkelig i *flerstegsfokusgruppetoden* hvor tilnærmet samme gruppe følges gjennom flere granskningsmøter.

Hensikten med denne artikkelen er å gjøre rede for karakteristiske trekk ved flerstegsfokusgruppeintervju. I og med at denne varianten er lite omtalt i forskningslitteraturen (12), skal metoden beskrives og drøftes med henblikk på bruksmåte. Innledningsvis omtales noen sentrale aspekter ved handlingsorientert forskningssamarbeid som danner den metodologiske innstilling og overordnede strategi for kunnskapsdannelse i praksis.

Handlingsorientert forskningssamarbeid

Flerstegsfokusgrupper er ofte benyttet i handlingsorientert forskningssamarbeid (*co-operative inquiry*). Dette henger blant annet sammen med at handlingsorientert forskningssamarbeid, som er én av flere former for aksjonsforskning, gjennomgående har et dialogisk og granskende preg – noe

som samsvarer med sentrale kjennetegn på flerstegsfokusgruppetoden.

Aksjonsforskning er et samlebegrep som lett underkommuniserer den virksomhet som faktisk drives. Derfor presenteres her noen sentrale sider ved hva aksjonsforskning – og særlig handlingsorientert forskningssamarbeid – innebærer av teoretiske posisjoner.

Aksjonsforskning i forskjellige varianter har etter hvert oppnådd både oppmerksomhet og aksept også innen helserelatert forskning (13, 14, 15). Mens den tradisjonelle helseforskning søker å skape '*kunnskap for forståelse*', er fokus innen deltagerorientert forskning først og fremst å utvikle '*kunnskap for handling*'. I deltagerorientert aksjonsforskning har man en „bottom-up-tilnærming“ hvor fokus ligger på lokalt definerte prioriteringer og perspektiver. Hovedkjennetegnet på denne forskningsstrategien ligger ikke i metodene som brukes, men i forskernes holdninger – noe som i sin tur bestemmer hvordan og for hvem forskningen blir utformet og gjennomført. Den viktigste forskjellen mellom denne tilnærmingen og de tradisjonelle har å gjøre med hvor makt og innflytelse er plassert i de ulike fasene av forskningsprosessen. Deltagerorientert aksjonsforskning er kjennetegnet av at den er refleksiv, fleksibel og prosessuell – i motsetning til mer lineære forskningsopplegg i tradisjonelle tilnærminger. Man utforsker lokal kunnskap og lokale oppfatninger, og derved øker muligheten for å frembringe relevant kunnskap. Deltagerorienteringen medfører at tradisjonelle forskningsmetoder (slik som intervjuer, deltagende observasjon, spørreskjema og fokusgruppeintervjuer) anvendes på nye måter med aksjonsformål sammen med lokale representanter fra det felt forskningen foregår i. Graden av deltagelse varierer, alt fra periodisk deltagelse i deler av prosjektet til sammenhengende samarbeid gjennom hele forskningsprosessen. Den viktigste forskjellen mellom tradisjonell forskerstyrt aksjonsforskning og deltagerorientert aksjonsforskning dreier seg altså om hvordan og av hvem forskningsspørsmålene blir formulert – og ved og for hvem forskningsresultatene blir brukt (16).

Handlingsorientert forskningssamarbeid er utviklet av de engelske samfunnsforskerne John Heron og Peter Reason og bygger på et humanistisk og helhetlig grunnsyn og karakteriseres av at den er erfaringsbasert og deltager- og handlingsorientert (14). Denne forskningstilnærmingen er utviklet som en reaksjon mot positivistiske forskningsopplegg som betraktes som lite egnet når det gjelder forskning på personer fordi subjektene selvbestemmelse blir underminert. Tradisjonelt aksepterte vitenskapelige metoder, slik som eksperimenter, surveys og strukturerte observasjoner, sikter bevisst mot å ekskludere subjektene fra alle valg som har med forskningstemaet å gjøre (17). Det forhindrer dem i å påvirke metodevalg og delta i den kreative tenkning som skal til for å skape mening i resultatene. Mens forskere tradisjonelt forutsetter at de selv er selv-styrt, og dem det forskes på er andre-styrt, betraktes alle involverte i handlingsorientert forskningssamarbeid som selv-styrte personer som bidrar både med kreativ tenkning og utforming av forskningsprosessen.

Forskingstilnærmingen bygger på tre innbyrdes sammenhengende aspekter, nemlig deltagende og helhetlig viten, kritisk subjektivitet og kunnskap-i-handling. *Deltagende og helhetlig viten* inneholder begreper som helhet, kompleksitet og deltagelse. Deltagelse er innbefattet i helheten: Helhetens struktur kan ikke forstås uten å akseptere den mening helheten har for alle deler som samvirker. Helhetstilnærmingen innbefatter deltagelse og empati. Man kan ikke egentlig delta i helheten uten å ta ansvar for den – og slik etableres forutsetninger for et møte i eksistensiell forstand. Fokuseringen på helhet betyr at man verken er interessert i fragmentert kunnskap eller teoretisk kunnskap som er skilt fra praksis og erfaring. Man søker kunnskap-i-handling som omfatter så mye av deltagerens erfaring som mulig. *Kritisk subjektivitet* er en kvalitet i vår bevissthet som bidrar til å overstige splittelsen mellom objektivitet og subjektivitet. Erfaringen fokuseres bevisst som en del av forskningsprosessen. I denne kritiske bevissthet er man klar over at den enkelte ser verden som *sin* verden og ikke som Verden. Følgelig vektlegges den indivi-

duelle opplevelse og erfaring. *Kunnskap-i-handling* innebærer at kunnskap skapes i og for handling. Det betyr ikke at man unnlater å skrive artikler, rapporter og bøker for vitenskapelige formål, men det understreker at betydningsfull kunnskap er den praktiske kunnskap som er forbundet med nye ferdigheter og praksiser. Følgelig vil forskningssamarbeidet være preget av at granskning, utdanning og sosial aksjon integreres i forskningsprosessen. Validitetsspørsmål vil være sentrale, siden forskningen baseres på høyt nivå av selv-kunnskap, selv-refleksjon og kritikk blant medforskerne.

Denne tilnærmingen til kunnskapsdannelse i praksis skjer gjennom en granskingsprosess der deltagerne både er *medforskere* (hvor de med sin tenkning og sine avgjørelser bidrar til å skape idéer, utforme og gjennomføre prosjektet og trekke konklusjoner ut fra erfaringene) og *medsubjekter* som deltar i den virksomhet som studeres (1, 18).

Flerstegsfokusgruppeintervjuer

Innen handlingsorientert forskningssamarbeid benyttes betegnelsen „co-operative inquiry groups“ (19) om en metode for kunnskapsutvikling som er tilnærmet lik flerstegsfokusgrupper, men som har et eksplisitt aksjonspreg ved at granskingsprosessen inneholder sykluser med aksjon og refleksjon *i* – og *etter* – handling. Her vil ledelsen av gruppen enten gå på omgang blant medlemmene eller skje ved at en forsker starter prosessen og at gruppen så etter hvert tar over fremdriften av granskningen i fellesskap.

Det som karakteriserer en flerstegsfokusgruppe er at samme gruppe undersøker et fokusert problem, tema eller fenomen gjennom flere møter.¹ Metoden er å forstå som undersøkende kunnskapsdialoger som fokuserer erfaringsnært – og dermed personlig tolket materiale. Gjennom dialogene skapes muligheter for å løfte deltagerens erfaringer opp på et høyere abstraksjonsnivå. Dermed vil kunnskapens potensielle bruksverdi utover den konkrete situasjon den er skapt i, kunne formuleres.

Samtalefokus i flerstegsfokusgrupper bestemmes vanligvis på grunnlag av en problemstilling som oppleves relevant og viktig å få belyst av den aktuelle gruppen. I sterkere grad enn ved tradisjonelle fokusgruppeintervjuer, etableres gruppefølelsen både gjennom samspill og økt kjennskap mellom deltagerne. Selve granskningen preges gjerne av større ro enn om „alt“ skulle sies i ett intervju. Det kan føre til at det fokuserte tema stadig perspektiveres, nyanseres og utdypes gjennom eksempler fra hverdagsliv og praksis (avhengig av hvilket tema som fokuseres) og på grunnlag av erfaringer som er gjort i perioden mellom intervjuene. Flere møter om samme tema bidrar til at gruppe-medlemmenes erfaringer utforskes og utfordres av andres erfaringer. Forutsetningen for at dette skal skje er at gruppeatmosfæren er aksepterende.

Et vesentlig kjennetegn ved flerstegsfokusgrupper er *gruppesammensetningens bevegelse*. Med det menes at den opprinnelige gruppesammensetningen kan endres ved de påfølgende samtaler. I og med at gruppesamlingene strekker seg over tid, vil det være slik at ikke alle som møtte første gang, har mulighet til å stille ved neste samtale. Følgelig kan ett eller flere nye medlemmer komme til ved de påfølgende samtalene. Dette har vist seg å være en fordel fordi gruppeeffekten med mer eller mindre press i retning av konsensus kan utfordres av nye medlemmer som har alternative synspunkter eller perspektiver (19). Slik sett kan dynamikken i gruppen stimuleres og bidra til at granskningen av det fokuserte tema utdypes eller utvides med aspekter som den opprinnelige gruppen ikke så eller var klar over. Imidlertid er det viktig å holde gruppestørrelsen så stor og stabil at ikke kjerneprosessen i kunnskapsdannelsen hemmes og at kontinuiteten i gruppen svekkes.

Forberedelse

Den første forberedelsen består i å *klargjøre prosjektets hensikt og forskningsproblem*.² På basis av denne klargjøringen utformes *forskningsspør-*

mål som så operasjonaliseres i en intervjuguide, som representerer deler av forskerens forforståelse. Disse informasjonene inngår i en prosjektbeskrivelse som presenteres for relevante instanser (inkludert forskningsetiske komitéer). I tillegg utarbeides et informasjonsskriv til aktuelle deltagere. Her klargjøres hensikten med studien, hvilke interesser som står bak og hvem som leder arbeidet, hvilket tema som skal granskes, redegjørelse for metoden flerstegsfokusgruppeintervju – og en presisering av frivillighet med mulighet til å trekke seg fra studien underveis i prosessen.

Intervjuguide

Selv om forskeren vanligvis bestemmer tema på forhånd og utvikler en fokusert intervjuguide med noen hovedspørsmål og momenter til videre oppfølging og utdypning, vil det imidlertid være naturlig å la gruppe-medlemmene få mulighet til å påvirke fokuseringen i forløpet av en flerstegsfokusgruppe. I og med at det dreier seg om en samtale som strekker seg over flere møter, blir ikke alle spørsmålene behandlet på første møte, men dekkes – slik situasjonen legger til rette for og slik som samtalen utvikler seg – i løpet av forskningsperioden.

Utvalg

Det neste trinnet er å *bestemme hvem som skal delta* i forskningen. Erfaringsmessig er en gruppe på 5-8 deltagere gunstig i flerstegsfokusgrupper. Som i annen kvalitativ forskning benyttes et utvalg som vurderes som hensiktsmessig når det gjelder kjønn og alder – samt relevant erfaring og kompetanse i forhold til det tema som skal granskes (purposive sampling). Hvis metoden benyttes som en del av et større handlingsorientert forskningssamarbeid, vil det være naturlig at den lokale ledelse (evt. lokal prosjektkoordinator) foreslår kandidater til fokusgruppen ut fra forhåndsbestemte kriterier som skal sikre bredde i perspektiver og erfaring.

Gjennomføring

Når det gjelder selve gjennomføringen av fokusgruppeintervjuer, finnes flere metodiske retningslinjer som kan benyttes (9,10,12,22,23). I denne sammenheng skal noen hovedmomenter presenteres.

Forskerroller

I handlingsorientert forskningssamarbeid, hvor deltagerne også er å forstå som medforskere, vil møtereferatene, analysen og tolkningen av materialet bli gjort til gjenstand for diskusjon. Moderator og observatør vil få en dobbel rolle: a) som samtaleledere og b) som „avanserte sekretærer“ (dvs. at de foruten å referere samtaleens hovedinnhold også skal gjennomføre en tentativ analyse på vegne av gruppen). Moderator skal stimulere samtalen slik at alle får komme til orde, og underbygge samtaleens granskende karakter ved å be om eksemplifikasjon, utdypning og undersøkelse av mulige relasjoner mellom fenomener og begreper. Som samtaleleder er det viktig at man ikke blir for kontrollerende eller styrende, men samtidig heller ikke blir for lite styrende slik at fokus glipper. Dessuten skal samtalelederne skrive feltnotater underveis relatert til samtaleens innhold – og observatøren har som tilleggsoppgave å observere og notere hvordan gruppens indre liv utvikler seg. Underveis i samtalen bør man ta „time-out“ og gi tilbake tematiske sammenfatninger til medlemmene, slik at de kan bekrefte eller korrigerende forståelsen og eventuelt presisere viktige poenger. Samtalen fortsetter der det er „mer å hente“.

Første intervju

Intervjuets varighet varierer fra 1,5 til 2 timer. Man starter gjerne med å informere om metoden, forteller om hvilken rolle moderator og observatør (assisterende moderator) skal ha og presiserer temaet for granskningen. En slik informasjon om metoden og samspillreglene bidrar til kvalitet i datakapingen ved at det understrekes at både

enighet og avvikende synspunkter i forhold til temaet er ønskelig å få frem.

Tema og intervjuguide kan gis deltagerne på forhånd hvis det er ønskelig at de skal ha mulighet til å reflektere over temaet før møtet starter. Deretter presenterer deltagerne seg og forteller kort om forventningene til gruppesamtalene. For at alle skal få mulighet til å uttrykke seg tidlig i prosessen, kan det være gunstig å stille et åpnings spørsmål om hva deltagerne assosierer eller forstår med temaet – og som alle svarer på etter tur. Denne sirkulære spørreformen kan gjentas senere i intervjuet om det viser seg at det bare er noen deltagere som er aktive, og særlig hvis det er enkeltpersoner som tenderer mot å dominere intervjuet. Man bør likevel være varsom med en slik styring, siden den kan hemme utviklingen av gruppens indre dynamikk.

Det kreves fleksibilitet hos moderator slik at sidespor og „ekskursjoner“ tillates, for det kan nettopp være en slik omvei som kan gi en ny og interessant inngang til temaet. Ved avslutningen gjøres en oppsummering som gruppen kommenterer. Deltagerne oppmuntres til å søke erfaringer og reflektere over det fokuserte tema frem til neste intervju. På denne måten vil metoden ha innebygget et *aksjonsmoment* – noe som gjør flerstegsfokusgruppeintervjuet velegnet som del av et aksjonsforskningsopplegg. Imidlertid kan metoden også brukes når man ønsker å undersøke om teoretiske begreper har empirisk bærekraft og gyldighet i praksisfelt eller i hverdagsliv (8).

Etterarbeid med foreløpig analyse: I egenskap av avanserte sekretærer gjennomgår lederne innholdet i samtalen, vurderer gruppedynamiske aspekter, noterer hovedmomenter i granskningen og presiserer analytiske spor (for eksempel begreper, temaer og mulige sammenhenger) som er verdt å forfølge ved neste intervju. Det er samtidig viktig med en selvrefleksiv vurdering relatert til hvordan samarbeidet mellom moderator og observatør har fungert, hvordan deres kommentarer og nonverbale holdninger har influert utviklingen av samtalen. En slik refleksivitet er nødvendig i all kvalitativ

forskning – og styrkes i denne metodiske fremgangsmåten ved at det er to ledere til stede som kan gi hverandre korrekter.

I tillegg til feltnotater er det vanlig å gjøre *lydopptak av samtalen*. Noen velger å notere temaer og momenter mens opptaket lyttes igjennom flere ganger. Andre skriver ut lydopptaket fra samtalen verbatim for så å gjennomføre første trinn i en kvalitativ innholdsanalyse. Som avanserte sekretærer (dvs. som ikke bare skal referere, men også analysere data) skrives et sammendrag som presenteres for deltagerne på neste møte med spørsmål om gjenkjennelse.

Andre intervju

Erfaringer og refleksjoner som er gjort i den mellomliggende perioden, løftes frem for å se hvilken betydning disse har for forståelsen av det fokuserte tema. Ofte blir eksempler og refleksjoner mer treffende fordi deltagerne er fortrolige med temaets avgrensning og innhold. Deretter går man videre i forhold til de spørsmål som siste samtale lot stå åpne – eller det tas utgangspunkt i spørsmål knyttet til de analytiske sporene som forskerne avdekket på grunnlag av analysen av første samtale.

Nytt etterarbeid og analyse: Etter at det andre intervjuet avsluttet med oppsummering, følges samme prosedyre med gjennomgang av feltnotater, utskrift/lytting til opptaket og notering av temaer med relaterte kjerneutsagn og samtalesekvenser. Gruppedynamiske forhold undersøkes – særlig med vekt på i hvilken grad gruppetenkninngen synes å dekke over reelle variasjoner i synspunkter (12). Utskriften av intervjuet ses i sammenheng med første samtale for å få et nytt helhetsbilde og for å se etter fremvoksende mønstre og variasjoner i forståelsen. Et nytt sammendrag skrives, men denne gangen mer tematisk fokusert og med tilhørende eksempler på utsagn. Nye analytiske spor som kan følges, noteres for bruk i neste samtale.

N'te intervju

Hvor mange intervjuer som er nødvendig, må vurderes i forhold til når moderator og observatør – i samråd med gruppelemmene (dette gjelder spesielt i handlingsorientert forskingssamarbeid) – oppfatter at metning er nådd. Det betyr at nye momenter ikke tilføres temaet eller at man ikke synes å komme lenger i presisjon og dybde. For at motivasjonen hos deltagerne skal bevares, er det vesentlig at moderator makter å være en „god hermeneutiker“ som fremmer passende spenst i samtalen – dvs. en finstilt balanse mellom utfordring og støtte. Motivasjonen til å fortsette granskningen til man opplever seg foreløpig „ferdig“, styrkes ved at det opprettholdes en utforskende holdning, en trygg gruppesituasjon og en interessant samtale som engasjerer alle.

Generelt om analyse og tolkning

I analyse av fokusgruppeintervjuer vil det reises spørsmål om analysen skal ha enkeltpersoner eller gruppen som analyseenhet(er). Vår erfaring er at man får best grep om materialet ved å variere mellom å la gruppen og enkeltpersoner fungere som fokus for analysen (22).

Mens „virkeligheten“ i det kvalitative forskningsintervju tolkes individuelt, blir den i fokusgruppeintervjuet forhandlet og tolket frem i gruppen. I flerstegsfokusgruppeintervjuet blir den felles tolkede virkelighet tilføyet ytterligere individuelle refleksjoner i periodene mellom gruppesamlingene, og disse blir deretter tatt frem i gruppen under det påfølgende møte. Både i individuelle kvalitative forskningsintervjuer og i tradisjonelle fokusgruppeintervjuer har forskeren et klart tolkningsoppdrag ved at det er forskerens kunnskapsinteresse som står i fokus. I flerstegsfokusgruppeintervjuet vil forsker(e) og deltagere i stor grad være felles om tolkning av temaer fra den fokuserte delen av virkeligheten. Ideelt er arbeidet styrt av en felles kunnskapsinteresse basert på en gradvis utviklet

gruppefølelse. Den løpende sammenfatning og analyse hviler imidlertid på forskerens avanserte sekretærfunksjon, men er basert på kommunikativ validering gjennom forskningsprosessen.

Et viktig grep i analysen er å undersøke områder innen det fokuserte tema der det råder uenighet og enighet. Analysen må klarlegge om enigheten vurderes å være reell eller om den er resultat av overtalelse fra dominerende personer – eller om den kan ha å gjøre med selvsensurering hos deltagerne med alternative synspunkter. I denne sammenheng vil feltnotatenes gruppedynamiske observasjoner være medbestemmende for å kunne vurdere enighetens grunnlag.

Intervjuutskriftene gjøres til gjenstand for kvalitativ, datastyrt innholdsanalyse (24) – ofte ut fra en hermeneutisk-fenomenologisk ansats (25, 26). Det betyr at forskernes forforståelse i størst mulig grad parentessettes under analysearbeidet slik at det fenomenologiske aspekt ivaretas. Det søkes etter sentrale begreper og utsagn (konkret fenomenologi) og mønstre i deltagerens opplevelse, erfaringer og beskrivelse (søken etter det essensielle eller det typologiske). Parentesen åpnes (forforståelsen aktiveres) når resultatene av analysen tolkes hermeneutisk. Denne tolkningen retter seg mot sentrale temaer i materialet og temaenes konkrete innholdsmønstre.

Innholdet av intervjuutskriftene leses av moderator og assisterende moderator (observatør) flere ganger for å få et helhetsbilde av samtalenes innhold. Så gjennomføres en tentativ innholdsanalyse av første fokusgruppeintervju. På bakgrunn av denne analysen blir temaer som trenger ytterligere utdypning, presisert og brakt inn i neste gruppesamtale. Tolkning av materialet skjer ved å undersøke hvilke hovedtemaer, undertemaer og mønstre som har vokst frem. Både samstemte oppfatninger, flertalls- og mindretalls erfaringer og synspunkter blir belyst gjennom abstraksjoner og konkrete illustrasjoner relatert til temaenes innhold (24, 27). Tolkningen skrives ut som tekst med eksempler på utsagn – både enkeltpersoners utsagn og samtalesekvenser. Denne teksten utdeles til fokusgruppedeltagerne med spørsmål om hvorvidt fremstillin-

gen oppfattes som gyldig for deres forståelse. Deretter bearbeides teksten på grunnlag av tilbakemeldingene og ferdigstilles.

Publisering

Det siste steget i forskningsarbeidet er publisering. Det er en viktig del av handlingsorientert forskningssamarbeid å formidle resultatene til et videre publikum, men først og fremst tjener notater og rapporter lokale aksjonsformål. Det første betyr at den lokalt utviklede kunnskap skal undersøkes for å se om den bidrar substansielt til den generelle kunnskapsdannelse i forhold til det undersøkte tema (fagfellegranskning) og at kunnskapen også skal tjene som brukskunnskap utenfor den lokale kontekst. Det andre betyr at kunnskapsdannelsens primære formål er å bidra til fornyet innsikt i det aktuelle tema som tilhører det lokale praksisfelt eller hverdagsliv og slik sett skal kunne ha en bruksverdi.³

Når det gjelder fremstilling av resultater, blir det ofte fremhevet at det skal gjøres gruppevis, for at ikke deltagerens identitet skal kunne avsløres. Dette er et forskningsetisk prinsipp som må tas hensyn til. Men det betyr ikke at gruppedeltagerne ikke skal kunne kjenne seg igjen i resultatpresentasjonen. En slik gjenkjennelse kan nemlig oppfattes som uttrykk for intersubjektiv validitet (dvs. en felles forståelse av temaet som er undersøkt). Erfaringene fra mange års arbeid med handlingsorientert forskningssamarbeid og bruk av flerstegsfokusgrupper, er at nettopp deltagerens gjenkjennelse av egne og andres begreper, spissformulerte utsagn og verbale bilder oppleves bekræftende. Bekræftelsen består i at de opplever seg som aktive og kompetente bidragsytere i kunnskapsdannelsen.

Metodologisk refleksjon

Validitet i handlingsorientert forskningssamarbeid hviler på god kvalitet, kritisk holdning, bevis-

sthet om egen innflytelse på data og velinformerte vurderinger fra med-forskerne. Dette kalles 'kritisk subjektivitet' (17). Videre betyr kritisk subjektivitet at man er klar over feilkilder og diskuterer disse når resultatene viderefremmes. Denne kritiske innstillingen involverer også en selvrefleksiv oppmerksomhet.

En nærliggende feilkilde i fokusgruppeintervjuer er press mot konsensus, som betyr at gruppen kan uttrykke felles forståelse og holdninger når det faktisk eksisterer divergerende oppfatninger. Hvorvidt denne feilkilden er fremtredende vil blant annet kunne testes i forhold til om utsagn og holdninger blir imøtegått, og om erfaringer blir møtt med nyanseringer og alternative erfaringer.

Den kommunikative validiteten knyttes til i hvilken grad resultatene og konklusjonene fra granskningen gjenkjennes som gyldige av andre som har erfaring med temaet. I forskning rettet mot personer må påstandskunnskapen, som kommer frem i forskningskonklusjonene, være avledet fra og rotfestet i deltagerens erfarings- og praksiskunnskap (18).

Den pragmatiske validiteten er uttrykk for at gyldigheten av kunnskap demonstreres ved hvorvidt den nye kunnskapen fører til holdnings- og atferdsendring, og om kunnskapen kan brukes til å forbedre de forhold som er studert (28). I praksissammenheng vil resultatene ha gyldighet om de kan bidra til fortsatt diskusjon om temaet og anvendes som brukskunnskap.

Det er mulig å benytte flere parallelle grupper som følger sin egen prosess, og så gjøre en komparativ analyse av det samme fokuserte tema. Da gis det mulighet for å trekke inn begreper og innsikter fra den ene gruppen til den andre – og slik sett vurdere enkelte begrepers og analysens holdbarhet. I denne sammenheng kan man snakke om *begrepers reisekapasitet*, det vil si at begrepene har informasjons- og forklaringskraft utover den kontekst hvor de opprinnelig oppsto.

Om det først og fremst er *bredde i synspunkter* som søkes, bør heller den konvensjonelle fokusgruppemetoden benyttes. Flerstegsfokusgruppeintervjuet sikter primært mot dybde – og mot å

utvikle kunnskap som skal testes mot dens praktiske brukbarhet eller forklarende og begrunnende kraft i praksis. Derfor bør man i handlingsorientert forskningssamarbeid ikke benytte flere grupper enn at man kan få gjennomført en grundig granskning og analyse.

Det er videre grunn til å minne om at denne formen for fokusgruppeintervju ikke bør velges ut fra en forestilling om antatt tidsbesparelse. Metoden må heller karakteriseres som både arbeids- og tidskrevende. Men gevinsten i form av ny kunnskapsdannelse med praktisk bærekraft ligger nært.

Oppsummering og konklusjon

Flerstegsfokusgruppeintervjuer er en relativt ny variant av den tradisjonelle fokusgruppemetoden. Det er en kvalitativ forskningsmetode som egner seg godt som ledd i handlingsorientert forskningssamarbeid både med profesjonelle grupper og brukergrupper fordi den bidrar til å skape et rom for refleksjon over sentrale tema som forskningen omhandler. Metoden synes å ha en aktiverende virkning på medlemmenes deltagelse i granskning av erfaringer og kunnskaper som for en del er uartikulert (dvs. har karakter av å være innforstått, „taus“ kunnskap), og den er særlig relevant når etiske dilemmaer og komplekse problemstillinger i praksis skal belyses. Deltagelse i slike grupper oppleves ofte engasjerende fordi det gir anledning til å gå i dybden av relevante problemstillinger knyttet til det fokuserte temaet, og fordi man som medforsker spiller en aktiv og nødvendig rolle i prosessen med å skape praksisrelevant kunnskap. I og med at referansepunktet for fokusgruppeintervjuet ligger i den enkeltes opplevelser, følelser, erfaringer og vurderinger, kommer medarbeiderne tydeligere frem for hverandre. Dette ser ut til å ha en gunstig effekt på fellesskapsfølelsen og dermed på samarbeidsforholdet.

I praksisnær forskning tyder erfaringene på at deltagelsen i flerstegsfokusgrupper har en positiv

betydning for deltageres bevisstgjøring av egen praksis. Ut over fokusgruppens kunnskapsdannende funksjon i en forskningssammenheng, bidrar denne formen for kunnskapsdialog til medlæring gjennom metodens dialogiske karakter. Dessuten gir dette *frirommet* anledning til å arbeide med presisering av begreper som tilhører arbeids-situasjonen eller menneskers hverdagsliv. Kvaliteten på granskningen er imidlertid avhengig av moderators evne til å stimulere fri og produktiv tenkning, at deltagerne har fått kunnskaper om metoden, at konsensusoppfatninger problematiseres ved å utfordre til å lete etter alternative forståelser og prøve disse kritisk – og at utformingen av prosessnotat med foreløpig analyse følger etter hvert intervju. Det siste er nødvendig for å opprettholde hukommelse for granskningshistorien.

Fokusgruppedeltagelsen kan ses på som en konstruktivistisk prosess ved at deltagerne får sette ord på sin praksis eller sitt hverdagsliv – og slik sett bidra til å bedre forståelse gjennom nyansering og dybde. Dette synes å være den viktigste grunnen til at slike grupper oppleves givende og meningsfulle.

DrPH, Professor i psykiatrisk sykepleie
og psykisk helsearbeid
Jan Kåre Hummelvoll
Høgskolen i Hedmark, Avdeling for
helse- og idrettsfag
Kirkeveien 47
N-2418 Elverum
Norge
Jan.Hummelvoll@hihm.no

NOTER

1. En variant av flerstegsfokusgruppemetoden er et opplegg der noen deltagere fra flere forskjellige fokusgrupper senere føres sammen. En slik blanding av deltagere fra forskjellige grupper, som fokuserer samme tema, kan føre til en sammenligning av den diskusjonen som ble ført i de opprinnelige gruppene. Deltagerne blir bedt om å referere kort fra diskusjonen i sine tidligere grupper og fortsetter deretter granskning av det fokuserte tema i bredde og dybde (6, 12).
2. I handlingsorientert forskningssamarbeid med praktikere, hvor hensikten er å forbedre praksis i forhold til bestemte tema og problemstillinger, er det vanlig å starte med *verdiundersøkende samtaler* (7, 20, 21). Her vil flerstegsfokusgrupper være velegnet for å få frem hva slags verdigrunnlag deltagerne ønsker skal prege arbeidet og dermed kulturen i det aktuelle praksisfelt.
3. I handlingsorientert forskningssamarbeid benyttes ofte en *trinnsvis publisering*: Først notat, så rapport og deretter en vitenskapelig artikkel. Dette gjøres for at det ikke skal gå for lang tid fra fokusgruppegranskningen til kunnskapens kommunikative og pragmatiske gyldighet kan testes. Notatet er en empirinær presentasjon med noe mindre vekt på forskningsmetodiske og teoretiske kvalitetskrav (milepælsdokumentasjon). Slike notater kan inneholde spørsmål til videre granskning av notatets praksisrelevans og dessuten være utstyrt med blanke sider som deltagerne (medforskerne) kan benytte til egne notater og refleksjoner. Dette styrker opplevelse av eierskap til prosjektet.

LITTERATUR

1. Hummelvoll JK, ed. Kunnskapsdannelse i praksis. Handlingsorientert forskningssamarbeid i akuttpsykiatrien. Oslo: Universitetsforlaget; 2003.
2. Karlsson B. Mani som fenomen og lidelse – pasient- og personalerfaringer som grunnlag for kunnskapsutvikling i psykiatrisk sykepleie. Doktoravhandling, Universitetet i Oslo, Det medisinske fakultet, Institutt for sykepleievitenskap og helsefag. 2004.

3. Hummelvoll JK, Severinsson E. Researchers' experience of co-operative inquiry in acute psychiatric care. *Journal of Advanced Nursing* 2005; 52(2): 180-188.
4. Granerud A, Severinsson E. Knowledge about social networks and integration: a co-operative research project. *Journal of Advanced Nursing* 2005; 58(4): 348-357.
5. Beston G, Borge L, Eriksson B, Holte JS, Ottosen A, Hummelvoll JK. Handlingsorientert forskningssamarbeid. Refleksjoner fra forskningsprosjektet: Helsefremmende og forebyggende psykisk helsearbeid i lokalsamfunnet (PHIL). Elverum: Høgskolen i Hedmark; 2007.
6. Nordby K, Kjøsberg K, Hummelvoll J K. Relatives of Persons with Recently Discovered Serious Mental Illness – In Need of Support to Become Resource Persons in Treatment and Recovery. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 2010. In press.
7. Hummelvoll JK. The multistage focus group interview. A relevant and fruitful method in action research based on a cooperative inquiry perspective. *Norsk Tidsskrift for Sykepleieforskning* 2008; 10(1): 3-14.
8. Hummelvoll JK, Eriksson B, Beston G. Mennesker med psykiske funksjonshindringer i risikosamfunnet – en hverdagsnær tilnærming. Elverum: Høgskolen i Hedmark; 2009.
9. Onwuegbuzie, AJ, Dickinson, W.J., Leech, N.L. & Zoran, A.G. A Qualitative Framework for Collecting and Analyzing Data in Focus Group Research. *International Journal of Qualitative Methods* 2009; 8(3): 1-21.
10. Tillgren P, Wallin E. Fokusgrupper – historik, struktur och tillämpning. *Socialmedicinsk Tidsskrift* 1999; (4): 312-321.
11. Maunsbach M, Dehlholm-Lambertsen B. Det fokuserede gruppeinterview og deltagerobservasjon. *Nordisk Medicin* 1997; 4: 126-128.
12. Morgan DL. *Focus Groups as Qualitative Research*. London: Sage Publications; 1997.
13. Morrison RS, Peoples L. Using Focus Group Methodology in Nursing. *The Journal of Continuing Education in Nursing* 1999; 30(2): 62-65.
14. Reason P. Political, epistemological and spiritual dimensions of participation. *Studies in Cultures, Organizations and Societies* 1998; 4, 147-167.
15. Cornwall A, Jewkes R. What is participatory research? *Soc. Sci. Med* 1995; 41(12): 1667-1676.
16. Elden M, Chisholm RF. *Emerging Varieties of Action Research: Introduction to the Special Issue*. *Human Relations* 1993; 46(2): 121-142.
17. Reason P. *Three Approaches to Participative Inquiry*. I: Denzin NK, Lincoln YS, eds. *Handbook of Qualitative Research*. London: Sage Publications; 1994.
18. Reason P, Heron J. Research with people: The paradigm of co-operative experiential inquiry. *Person Centered Review* 1986; 1: 456-475.
19. Heron J, Reason P. *The Practice of Co-operative Inquiry: Research 'with' rather than 'on' People*. I: Reason P, Bradbury H, eds. *Handbook of Action Research*. London: SAGE Publications; 2006.
20. Nolan M, Grant G. Action research and quality of care: a mechanism for agreeing basic values as a precursor for change. *Journal of Advanced Nursing* 1993; 18: 305-311.
21. Hummelvoll JK. Verdiundersøkende samtaler i lokalsamfunnsbasert psykisk helsearbeid. *Tidsskrift for psykisk helsearbeid* 2006; 3(2):116-129.
22. Kidd PS, Parshall MB. Getting the Focus and the Group: Enhancing Analytical Rigor in Focus Group Research. *Qualitative Health Research* 2000; 10(3): 293-308.
23. Steyaert S, Lisor H. *Participatory Methods Toolkit. A practitioner's manual*. 2005. www.viwa.be/files/toolkitFocusGroup
24. Malterud K. *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. Oslo: Universitetsforlaget; 2003.
25. Barbosa da Silva A. *Analys av texter*. I: Svensson P-G, Starrin B, red. *Kvalitative studier i teori och praktikk*. Lund: Studentlitteratur; 1996.
26. Hummelvoll JK, Barbosa da Silva A. The Use of the Qualitative Research Interview to Uncover the Essence of Community Psychiatric Nursing. *Journal of Holistic Nursing* 1998; 16(4): 453-478.
27. Kitzinger J. Introducing focus groups. *BMJ* 1995; Vol. 311: 299-302.
28. Kvale S. *Profesjonspraksis som erkjennelse. Om dilemmaer i terapeutisk forskning*. Aarhus: Psykologisk Institut, Universitetet i Aarhus; 1994.